

Turinys

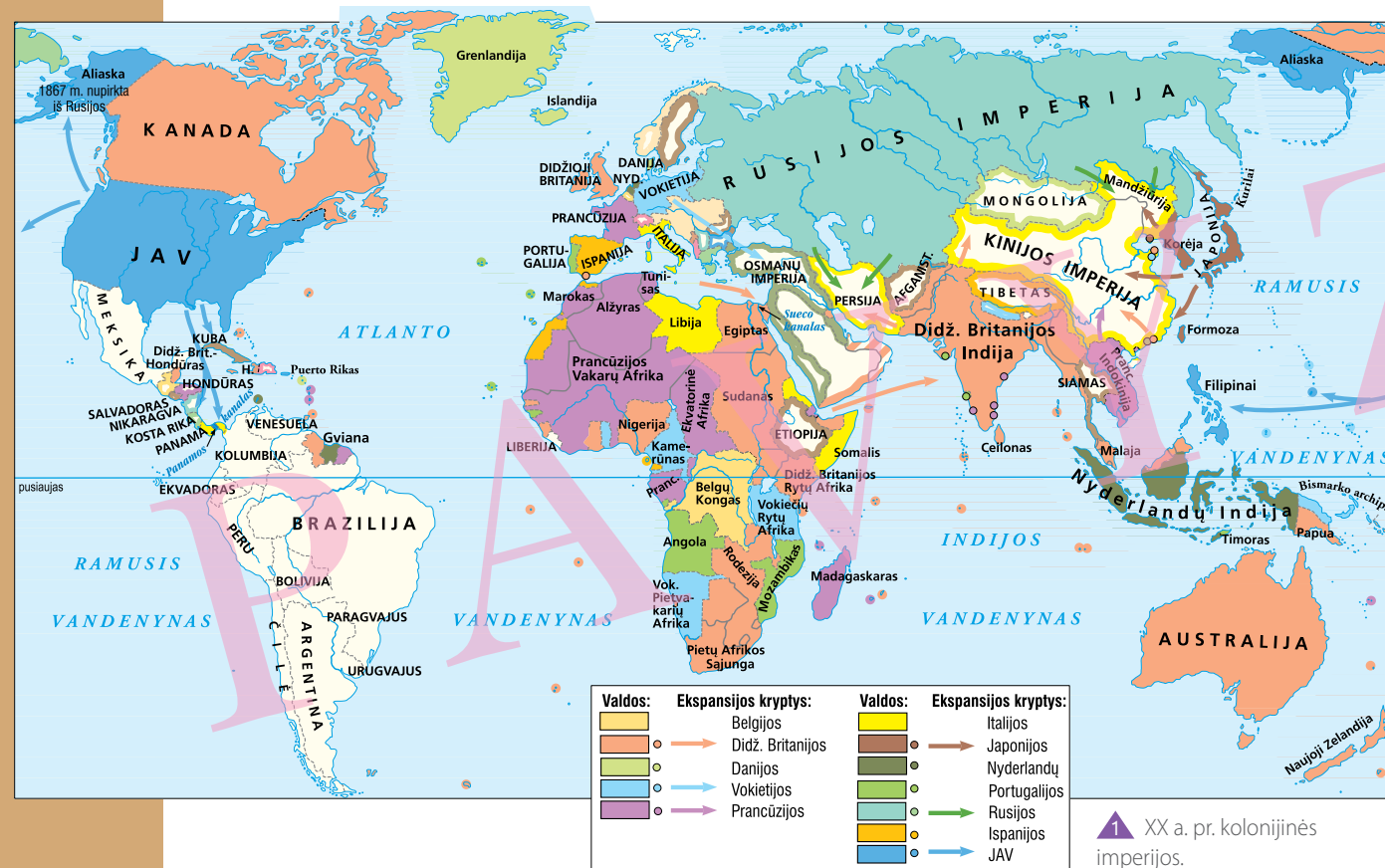
V GARO, ANGLIŲ IR PLIENO AMŽIUS	4
5.1 Pramonės perversmas keičia pasaulį.....	6
5.2 Pramoninės visuomenės formavimasis	10
5.3 Laisvė veikti ar tradicijų saugojimas?	14
5.4 Kapitalistai ir darbininkai	18
5.5 Mokslas ir technologijos pramoninėje visuomenėje	22
5.6 Permainos kasdieniame žmonių gyvenime.....	26
5.7 Pramoninės visuomenės kultūra.....	30
SKYRIAUS SANTRAUKA	34
ISTORIJA AKTYVIAI. Statistinių lentelių ir diagramų analizė	36
ŽINAU, MOKU, GALIU	38
VI PASAULIO DALYBOS	40
6.1 Kolonijinių imperijų laikai	42
6.2 Už Europos žemyno ribų.....	46
6.3 Pasaulinio karo pradžia	50
6.4 Užsitęsęs pasaulinis konfliktas	54
6.5 Bolševikai užgrobia valdžią Rusijoje	58
6.6 Pasaulinis karas nepasikartos?	62
SKYRIAUS SANTRAUKA	66
ISTORIJA AKTYVIAI. Istorinio įvykio vertinimas	68
ŽINAU, MOKU, GALIU	70

VII NUO TAUTOS ATGIMIMO IKI NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS	72
7.1 Knygnešių laikai	74
7.2 Lietuvių tautinis atgimimas.....	78
7.3 Lietuviškos tapatybės kryžkelės.....	82
7.4 Vėluojantis pramonės perversmas.....	86
7.5 Geresnio gyvenimo paieškos	90
7.6 Mažoji Lietuva	94
7.7 Didysis Vilniaus seimas	98
7.8 Lietuva paskelbia nepriklausomybę.....	102
+ 7.9 Gyvenimas XIX a. Vilniuje	106
+ 7.10 Ant Rusijos imperijos griuvėsių.....	110
SKYRIAUS SANTRAUKA	116
ISTORIJA AKTYVIAI. Kaip parengti pranešimą istorijos tema?.....	118
TIRIAMASIS DARBAS. Tautinio atgimimo atminties vietos	120
ŽINAU, MOKU, GALIU	122
Laiko juosta	124
Asmenybių ir sąvokų rodyklė	125
Iliustracijų šaltiniai	127

VI

Pasaulio dalybos

XIX a. pasaulio dalybos pasiekė iki tol neregėtą mastą. Pramonės perversmo laikotarpiu sustiprėjusios didžiosios Europos šalys užgrobė ištikus žemynus ir įsiviešpatavo pasaulyje. Susidūrus interesams dėl kolonijų, pasaulyje augo prieštaravimai, įtampa. Didžiųjų Europos valstybių varžymasis dėl kolonijų ir įtakos pasaulyje baigėsi katastrofa. 1914 m. kilęs Pirmasis pasaulinis karas tapo pražūtingesnis ir kruvinesnis už visus iki tol vykusius. Jo mastas ir padariniai pribloškė amžininkus.

1914–1918 m.
Pirmasis pasaulinis karas

1917 m.
Vasario revoliucija ir bolševikų perversmas Rusijoje

1918 m.
V. Vilsono 14 punktų programa

1919–1920 m.
Paryžiaus taikos konferencija

1919 m.
Tautų Sąjungos įkūrimas

XX a. pr.

2 „Menino kelias“. 1919 m. Pirmąjį pasaulinį karą simbolizuojantis britų dailininko Polio Našo paveikslas. Jame vaizduojamas karo veiksmų subjaurotas Belgijos kraštovaizdis su įtvirtinimų likučiais (1), vandens užtvindytais apkasais (2), artilerijos sviedinių išraustais krateriais ir grioviais (3). Sunaikintų medžių stagarai (4) nukreipti į dangų, pilną debesų ir dūmų. Juos perskrodžia keli saulės spindulių pluoštai, primenantys šautuvų vamzdžius (5). Paveikslo centre du britų kareiviai (6) bando eiti sunkiai atpažįstamu keliu, supamu šurpus peizažo.

Šiame skyriuje nagrinėsi ir vertinsi:

- imperializmo ir kolonializmo epochą bei jos bruožus;
- Pirmojo pasaulinio karo priežastis ir eigą;
- 1917 m. Vasario revoliuciją ir bolševikų perversmą Rusijoje;
- Paryžiaus taikos konferenciją ir jos sprendimus;
- Pirmojo pasaulinio karo padarinius ir Europos politinio žemėlapių pokyčius.

Išsiaiškinsi, kuo garsios šios asmenybės:

- Ignotas Domeika;
- Deividas Loidas Džordžas;
- Žoržas Benžamenas Klemanso;
- Vladimiras Leninas;
- Nikolajus II;
- Viktorija;
- Vilhelmas II;
- Vudras Vilsonas.

Sužinosi šių sąvokų reikšmę:

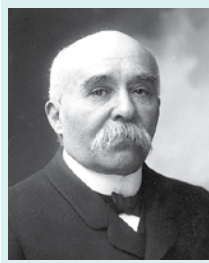
bolševikai, demilitarizuotoji zona, europocentrizmas, frontas, imperializmas, kolonializmas, kolonija, manevrinis karas, militarizmas, pozicinis karas, reparacija, revanšizmas, separatinė taika, tautų apsisprendimo teisė, Tautų Sąjunga.

Mokysiesi:

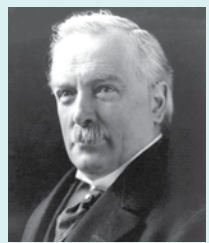
nagrinėti istorinio įvykio vertinimus.

6.6 Pasaulinis karas nepasikartos?

1918 m. baigėsi Pirmasis pasaulinis karas – kruviniausias iki tol žmonijos istorijoje. 10 mln. gyvybių nusinešęs konfliktas žmonėms paliko siaubingų prisiminimų. Tikėtasi, kad jis bus paskutinis. Kokiaje konferencijoje sprendėsi nauja pasaulio tvarka ir valstybių likimas? Kodėl Vokietiją piktino Versalio taikos sąlygos? Ar įkurta nauja pasaulinė Tautų Sąjungos organizacija veikė sėkmingai?

Žoržas Benžamėnas Klemansò (1841–1929) – Prancūzijos ministras pirmininkas 1906–1909 m., 1917–1920 metais. Parįžiaus taikos konferencijos dalyvis.

Deividas Lòidas Džòrdžas (1863–1945) – Didžiòsios Britànijos ministras pirmininkas nuo 1916 iki 1922 metų. Parįžiaus taikos konferencijos dalyvis.

Vùdras Vùlsonas (1856–1924) – JAV prezidentas nuo 1913 iki 1921 metų. Dalyvavo Parįžiaus taikos konferencijoje. Suformulavo 14 vadinamųjų Vilsono punktų, inicijavo Tautų Sąjungos įkūrimą. 1920 m. apdovanotas Nobelio taikos premija.

Parįžiaus taikòs konferencija – po Pirmojo pasaulinio karo 1919 m. sausio 18 d. – 1920 m. sausio 21 d. Antantės ir jos sąjungininkių derybos dėl taikos sutarties su Vokietija ir naujos tvarkos Europoje. Parengtos taikos sutartys su karą pralaimėjusiomis valstybėmis. Įkurta Tautų Sąjunga.

Tautų apsisprendimo teisė – XVIII a. pab. Prancūzijos ir JAV suformuota idėja, kad visos tautos turi teisę į politinę nepriklausomybę ir laisvai nustatyti savo valdymo formą. Ji rėmėsi V. Vilsono 14 punktų programa, kuria buvo siekiama paremti tautinių valstybių atsiradimą Europoje po Pirmojo pasaulinio karo.

Vùlsono keturiòlika punktų – JAV prezidento V. Vilsono 1918 m. paskelbta 14 punktų programa taikai po Pirmojo pasaulinio karo užtikrinti.

Parįžiaus taikos konferencija

1919 m. 27 šalių atstovai susirinko į **Parįžiaus taikòs konferencija**, vykusią Versalio rūmuose Prancūzijoje. Pagrindinis konferencijos tikslas buvo sudaryti taikos sutartis su pralaimėjusiomis Trilypės sąjungos šalimis, susitarti dėl Europos pokario tvarkos ir užkirsti kelią panašioms karams ateityje. Žlugus Vokietijos, Rùsijos, Àustrijos-Veñgrijos imperijoms, reikėjo nubrėžti naujas šalių sienas bei persidalyti įtakos sferas pasaulyje. Pralaimėjusios šalys, Antantės nepripažįstama Soviètų Rùsija į konferenciją nebuvo pakviestos.

Svarbiausius nutarimus konferencijoje priėmė didysis trejetas: JAV prezidentas **Vùdras Vùlsonas** ir ministrai pirmininkai **Deividas Lòidas Džòrdžas** (Didžiòji Britànija) bei **Žoržas Benžamėnas Klemansò** (Prancūzija). V. Vilsonas rėmėsi savo paskelbta **keturiòlikos punktų** programa. JAV prezidentas siekė įkurti tarptautinę organizaciją taikai pasaulyje užtikrinti, palaikė **tautų apsisprendimo teisę**. Tai reiškė, kad kiekviena tauta turi teisę sukurti nepriklausomą valstybę. V. Vilsonas nenorėjo žiauriai nubausti Vokietijos. Panašios pozicijos laikėsi

1 Iš 1918 m. V. Vilsono keturiòlikos punktų

- I. Atviros taikos derybos be slaptų tarptautinių susitarimų.
- II. Laivybos laisvė jūrose.
- III. Prekybos tarp šalių apribojimų panaikinimas ir vienodų prekybos sąlygų nustatymas.
- IV. Ginklavimosi sumažinimas.
- V. Laisvas, atviras kolonijinių ginčų sprendimas.
- VI. Rùsijos išvadavimas nuo svetimos kariuomenės ir jos tautų problemų suregulavimas.
- VIII. Prancūzijos išvadavimas, žalos atlyginimas, Elzaso ir Lotaringijos sugrąžinimas.
- X. Autonomijos suteikimas Àustrijos ir Veñgrijos tautoms.
- XII. Osmànų imperijos tautų autonomija, laisvas susisiekimas per Bosforą ir Dardanelus.
- XIII. Nepriklausomos Lėnkijos valstybės neginčijamai vien lenkų gyvenamoje teritorijoje įkūrimas.

2 „Vilhelmai, tai vienintelis kelias išeiti!“ 1918 m. JAV karikatūra.

XIV. Tautų Sąjungos įkūrimas kaip valstybių nepriklausomybės ir teritorinio vientisumo garantija.

Pagal: J. Skirius, *Naujausiųjų laikų istorijos chrestomatija*, Kaunas: Šviesa, 1994, p. 5–6.

Pirmasis pasaulinis karas

1918 m. sausio 8 d. V. Vilsonas JAV Kongrese paskelbia 14 punktų

1918 m. lapkričio 11 d. Kompjeno paliaubos – pasaulinio karo pabaiga

1919 m. sausio 18 d. – 1920 m. sausio 21 d. Parįžiaus taikos konferencija

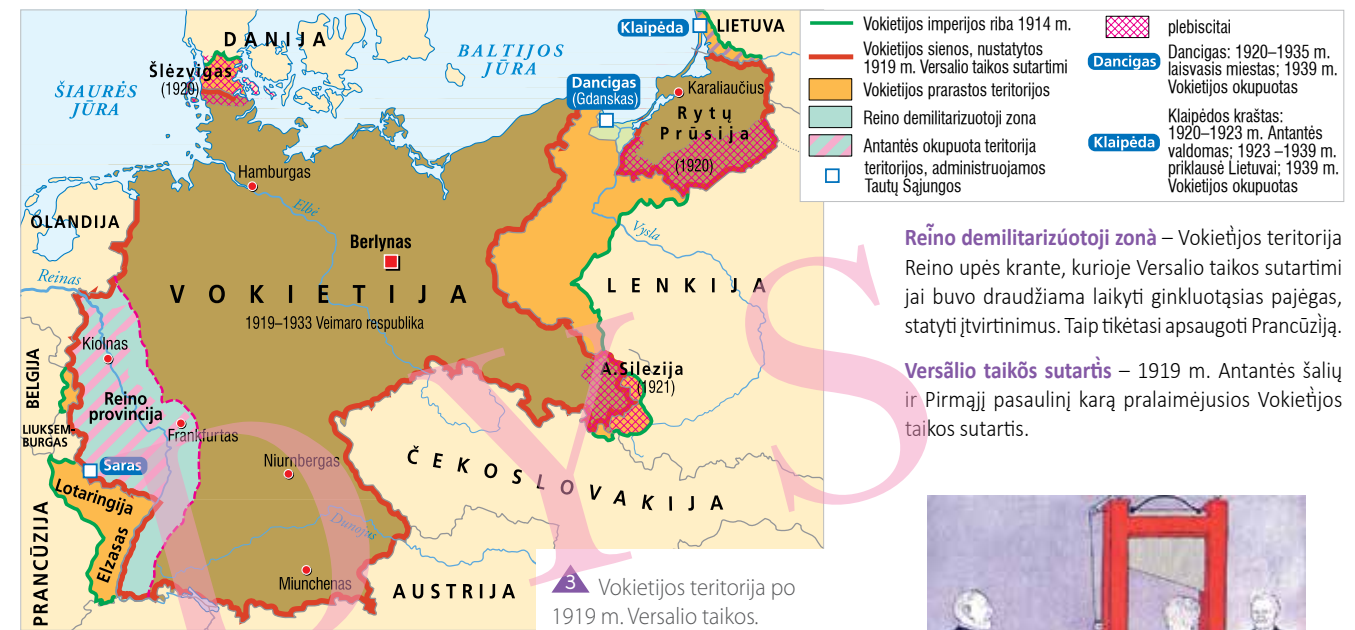

1919 m. birželio 28 d. Versalio taika

1919 m. sausio 25 d. įkuriamą Tautų Sąjungą

XX a. pr.

3 Vokietijos teritorija po 1919 m. Versalio taikos.

D. Loidas Džòrdžas, kuris baiminosi, kad, susilpnėjęs Vokietijai, per daug sustiprės Prancūzija. Ši šalis buvo smarkiai nukentėjusi nuo karo ir ragino visiškai palaužti Vokietiją.

Versalio taikos sutartis

Konferencijos dalyviai Vokietijai parengė **Versalio taikòs sutartį**. Vokiečiai nesutiko su griežtomis jos sąlygomis. Galiausiai iškeltas reikalavimas: arba Vokietiją patvirtins sutartį, arba karo veiksmai prieš ją bus atnaujinti. Kariauti Vokietiją negalėjo. Sutartis pasirašyta Versalio rūmų Veidrodžių salėje, kurioje 1871 m. po pergalingo karo prieš Prancūziją Vokietiją buvo paskelbta imperija.

Šia sutartimi Vokietija pripažinta vienintele karo kaltininke. Ji neteko 13 % savo teritorijos ir visų kolonijų. Apribota Vokietijos karinė galia. Kariuomenė sumažinta iki 100 tūkst. žmonių, o didžioji karo laivyno dalis atiduota nugalėtojams. Pagal taikos sutartį, vokiečiai negalėjo turėti modernios ginkluotės: karo lėktuvų, povandeninių laivų ir tankų. Jų kariuomenei uždrausta įžengti į **Reino demilitarizotąją zoną** – sritį pasienyje su Prancūzija. Šalims nugalėtojoms nualinta Vokietiją privalėjo sumokėti milžiniškas reparacijas.

Nors Vokietija dar negailestingę taikos sutartį 1918 m. Brėst Litovskė privertė pasirašyti Soviètų Rùsijai, Versalio taikos sąlygas vokiečiai laikė savo valstybės įžeidimu ir pažeminimu. Bet ilgainiui reparacijų mokėjimo sąlygos buvo švelninamos. Ištikus pokario ūkio krizei, šalis sulaukė JAV finansinės pagalbos. Vokietija išliko ekonomiškai viena stipriausių Europos ir pasaulio valstybių.

Reino demilitarizuotoji zonà – Vokietijos teritorija Reino upės krante, kurioje Versalio taikos sutartimi jai buvo draudžiama laikyti ginkluotąsias pajėgas, statyti įtvirtinimus. Taip tikėtasi apsaugoti Prancūziją.

Versalio taikòs sutartis – 1919 m. Antantės šalių ir Pirmąjį pasaulinį karą pralaimėjusios Vokietijos taikos sutartis.

4 Vokietijos padėtis po Versalio taikos. 1919 m. karikatūra.

5 Versalio taika V. Vilsono ir Vokietijos generolo akimis

Iš istorijos žinome, kad iki šiol taikos sutartys trukdavo ne ilgiau kaip po keliasdešimt metų. Mes norime, jog taika, kurios sutarties dabar vykstame pasirašyti, truktų jei ne amžinai, tai bent ištiesus šimtmečius.

История XX века. Зарубежные страны, Москва, Аванта, 2002, p. 97.

Niekada nebuvo su didžiausiu brutalumu tautai primesta tokia varginanti ir tokia gėdinga taika. Taika be išankstinių derybų, padiktuota kaip ši Versalio taika, kai plėšikas pargriauna vargšą ir paskui priverčia jį atiduoti savo pinigines.

J. M. Lambin, J. Martin, P. Desplanques, *Histoire / géographie 3e*, Paris, 1989, p. 23.

6.6 Pasaulinis karas nepasikartos?

Tautų Sąjunga – 1919 m. Paržiaus taikos konferencijoje įkurta tarptautinė organizacija. Pagrindinis jos tikslas – taikiomis priemonėmis spręsti konfliktus, užkirsti kelią karams bei užtikrinti tautų politinę nepriklausomybę. 1946 m. panaikinta, jos veiklą tęsia Jungtinių Tautų Organizacija.

6 Tautų Sąjungos organizacijos vėliava.

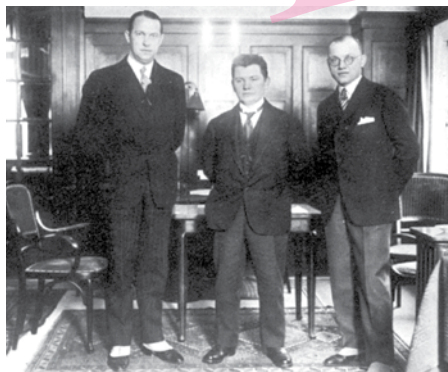

7 1923 m. Tautų Sąjungos konferencija Ženevoje.

8 Iš Tautų Sąjungos statuto

8. Valstybių ginklavimosi mažinimas iki minimumo, suderinus jį su nacionaliniu saugumu ir tarptautiniais įsipareigojimais.
11. Bet koks karas, paskelbtas vienam nariui, arba jam iškilusi grėsmė bus laikoma karo paskelbimu ar grėsme ir kitiems Sąjungos nariams.
12. Bet kurį narių nesutarimą, keliantį pavojų taikai, turi spręsti Tarptautinis teismas.
13. Nariai įsipareigoja pripažinti ir vykdyti šio teismo nuosprendžius.
16. Sąjungos narys, kaltas dėl bent vieno Sąjungos įsipareigojimo pažeidimo, gali būti iš Sąjungos pašalintas. Dėl pašalinimo balsuoja visi kiti Sąjungos Tarybos nariai.

Europos istorija, Vilnius: Alma littera, 2001, p. 330.

9 Lietuvos diplomatų delegacija Tautų Sąjungoje Ženevoje. 1929 m. nuotrauka. Iš kairės: Dovas Žaunius, prof. Augustinas Voldemaras ir Petras Klimas.

Tautų Sąjungos įkūrimas

Skandūs karo padariniai privertė valstybes suvokti, kad ateityje tarpusavio ginčus būtina spręsti taikiomis priemonėmis. V. Vilsono paraginti taikos konferencijos dalyviai 1919 m. įkūrė **Tautų Sąjungą**. Ši tarptautinė organizacija turėjo užkirsti kelią karams ir garantuoti taiką bei saugumą pasaulyje.

Sąjunga buvo pirmoji tokius kilnius tikslus puoselėjanti organizacija pasaulio istorijoje. Jos narės pasižadėjo konfliktus spręsti derybomis, bet koks kitos valstybės užpuolimas turėjo būti pasmerktas. Grobikui pritaikytos ekonominės ir karinės priemonės. Pagrindinė Tautų Sąjungos būstinė įkurta Ženėvoje, Šveicarijoje.

Pokariu Tautų Sąjunga veikė sėkmingai. Didesnių karų pasaulyje iki XX a. 4 deš. pavyko išvengti. Tačiau organizacija nesugebėjo išspręsti kelių konfliktų, pavyzdžiui, Lietuvos ir Lenkijos dėl Vilniaus.

Svarbiausią įtaką organizacijoje įgijo didžiosios šalys, kurios menkai paisė mažųjų valstybių interesų. Sąjunga neturėjo savo karinių pajėgų, galinčių sutramdyti grobikus. Nors V. Vilsonas ir dėjo pastangas, galinčiausia to meto pasaulio valstybė – JAV – atsisakė dalyvauti Tautų Sąjungoje. Ilgą laiką joje nebuvo ir Vokietijos bei Sovietų Sąjungos.

Lietuva taikos konferencijoje

Paržiaus taikos konferencijos dalyviai nenorėjo pripažinti, kad subyrėjo Rusijos imperija, todėl į konferenciją nepakvietė naujų Baltijos valstybių. Nepalankiai į Lietuvą žiūrėjo Prancūzija. Ji troško atkurti stiprią sąjungininkę – Lenkijos valstybę, kuri saugotų nuo Vokietijos ir Sovietų Rusijos. „Sotų slibiną nugalėję galiūnai žiūrėjo į mus kaip į kokią naują kandį jų kraityje“, – rašė Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Petras Klimas. Tačiau pirmojo Lietuvos ministro pirmininko Augustino Voldemaro vadovaujama šalies delegacija vis tiek atvyko į Paržius. Konferencijoje ji turėjo du pagrindinius tikslus: užsitikrinti didžiųjų valstybių oficialų nepriklausomos Lietuvos pripažinimą ir ekonominę paramą. Lietuviai nuolat rašė vietinėje prancūzų spaudoje ir valstybių delegacijoms apie savo krašto istoriją, siekiant turėti nepriklausomą valstybę. Nors sulaukti visiško Lietuvos pripažinimo nepavyko, delegacija daug prisidėjo prie savo šalies vardo garsinimo ir iš JAV gavo atkurtai valstybei labai reikalingą paskolą.

10 Europa po Pirmojo pasaulinio karo, 1918–1923 m.

Taikos konferencijos vertinimai

Paržiaus taikos konferencijos sprendimai paveikė milijonus europiečių. Su kitomis pralaimėjusiomis šalimis taip pat sudarytos taikos sutartys. Dalis naujų valstybių įgijo tarptautinį pripažinimą. Norint išspręsti kai kurių teritorijų valstybinį priklausomumą, surengta daug plebiscitų, nustatytos valstybių sienos.

Nugalėtojai tikėjosi, kad konferencijos sprendimai užkirs kelią karams, tačiau kilusių valstybių prieštaravimų ji neišsprendė. Rytuose atsirado nauja grėsmė taikai – Sovietų Rusija. Savo pergalę V. Leninas laikė „kibirkštimi, kuri sukels pasaulinės komunistinės revoliucijos gaisrą“. Griežtomis Versalio taikos sąlygomis itin piktinosi vokiečiai. Vokietijos visuomenėje stiprėjo **revanšizmas**. Nuskriaustos jautėsi ir kitos valstybės, tautos. Europoje tautos buvo taip susimaišiusios, kad nebuvo įmanoma nustatyti valstybių sienų vien pagal tautinį kriterijų. Dėl to tarp naujų valstybių kilo konfliktų su kaimynėmis.

Dauguma europiečių nuoširdžiai džiaugėsi Paržiaus taikos konferencijos rezultatais. Tiesa, istorikai jos sprendimus vertina nevienareikšmiškai. Vieni mano, kad juose slypi Antrojo pasaulinio karo priežastys. Kiti teigia, jog geresnių sprendimų, tenkinančių visas puses, nebuvo įmanoma pasiekti.

11 Prezidentas V. Vilsonas ir taikos balandis. 1919 m. karikatūra. Po ja parašyta: „V. Vilsonas: „Štai tavo alyvos šakelė (ant jos užrašas „Tautų Sąjunga“). Dabar galėsi veikti“. Taikos balandis: „Aš, žinoma, noriu teikti gėrį visiems, bet ar ne per sunki man ši šakelė?“

Revanšizmas (pranc. *revanche* – kerštas) – siekis atgauti per karą ar politines pertvarkas prarastas teritorijas, atsigriebti už patirtus karinius ir politinius nuostolius.

Apie Versalio taikos padarinius

Versalio taikos sutartis negalėjo būti taikos pagrindas. Ji buvo pasmerkta. Nebuvo abejonių, kad įvyks dar vienas karas. JAV atsisakė tos sutarties, o pasaulyje, kurio centras jau nebuvo Europa ir kurio likimą lėmė ne Europa, jokia sutartis, kurios nepasirašė pati galinčiausia pasaulio valstybė, negalėjo gyvuoti. Dvi didžiosios valstybės buvo laikinai eliminuotos iš tarptautinio žaidimo – tai Vokietija ir sovietinė Rusija. Taikos sutartis, tesiremianti tik Didžiąją Britaniją ir Prancūziją, negalėjo išlikti.

Pagal: E. Hobsbawm, *Kraštutinumų amžius. Trumposios amžius: 1914–1991*, Vilnius: Mintis, 2000, p. 48–49.

- ?
1. Išvardyk Paržiaus taikos konferencijos sušaukimo priežastis bei sprendimus.
 2. Išnagrinėk 3–5.
 - a) Apibūdink Versalio taikos sutarties padarinius Vokietijai.
 - b) Kodėl sutartį Vokietija ir didžiojo trejeto valstybės vertino skirtingai?
 3. Apibūdink Europos valstybių politinio žemėlapių pokyčius po Pirmojo pasaulinio karo 10.
 4. Kodėl Lietuvos delegacijai buvo svarbu dalyvauti Paržiaus taikos konferencijoje?
 5. Nustatykite, kuriuos 1 punktus pokariu pavyko įgyvendinti.
 6. Aptarkite 12. Padiskutuokite apie Paržiaus taikos konferencijos sprendimų pranašumus bei trūkumus.

6.1 Kolonijinių imperijų laikai

XIX–XX a. pr. vykdyta valstybių politika, kurios tikslas buvo agresyviai plėsti savo teritorijas ir viešpatuoti pasaulyje, vadinama imperializmu.

Plėsti kolonijas Europos valstybes ypač skatino pramonės perversmas ir sparčiai didėjantis gyventojų skaičius.

Dauguma metropolijų kolonijas valdė tiesiogiai. Laisviau gyvavo didžiausios pasaulio kolonijinės imperijos Didžiosios Britanijos valdos.

XIX a. II pusėje kolonijų įsigyti siekė naujai susikūrusios Italija ir Vokietija. Į kolonijų grobimo varžybas XIX a. pab. įsitraukė ir JAV, Rusija bei Japonija.

Kova dėl kolonijų ir įtakos sferų nuolat sukeldavo valstybių konfliktų.

Šiais laikais Europos valstybių imperializmas ir kolonializmas vertinami vienareikšmiškai neigiamai.

6.2 Už Europos žemyno ribų

Su imperializmu susidūrusių Afrikos, Azijos ir Pietų Amerikos tautų bei valstybių likimas buvo skirtingas.

Vienos lengvai nukariautos ir pavergtos, kitos sugebėjo atsilaikyti ir net suklestėjo perimdamos Europos šalių laimėjimus.

Norėdamos išvengti tarpusavio konfliktų, didžiosios Europos valstybės 1884–1885 m. Berlyne surengė konferenciją, kurioje pasidalijo Afriką.

Indija buvo didžiausia ir labiausiai vertinama Britanijos kolonija, vadinama brangakmenių imperijos karūnoje.

Savarankiškumą praradusi Kinija virto pusiau kolonija, bet 1911 m. įvyko revoliucija. Kinijos imperija žlugo. Šalis buvo paskelbta respublika.

Po Meidžio reformų Japonija iš izoliuotos, atsilikusios šalies tapo moderniausia ir galingiausia Azijos valstybe.

XIX a. vyko Lotynų Amerikos dekolonizacija. Buvusių Ispanijos ir Portugalijos kolonijų vietoje įkurta daug nepriklausomų valstybių.

6.3 Pasaulinio karo pradžia

XX a. pr. didžiųjų valstybių varžymasis dėl įtakos, kolonijų, prekybos ir viešpatavimo pasaulyje sukėlė Pirmąjį pasaulinį karą.

Jame kovojo Trilypė sąjungą sudariusios (Vokietija, Austrija-Vengrija bei Italija) ir Antantės (Didžioji Britanija, Prancūzija, Rusija) valstybės.

Didžiausia įtampa Europoje tvyrojo Balkanų regione, kur susikirto didžiųjų valstybių interesai.

Pirmojo pasaulinio karo pretekstu tapo 1914 m. įvykęs pasikėsinimas į Austrijos-Vengrijos imperijos įpėdinį Sarajeve.

Į dar neregėto masto konfliktą įsitraukus vis daugiau šalių, karas tapo pasaulinis. Jis apėmė ne tik Europą, bet ir Afriką bei Aziją.

6.4 Užsitęsęs pasaulinis konfliktas

Milžiniški Pirmojo pasaulinio karo nuostoliai, milijonai žuvusiųjų, sužeistųjų, nesibaigiantys susirėmimai nuolatinio kovojančias šalis.

Rusijoje valdžią užgrobę bolševikams, šalis pasitraukė iš karo, Brėst Litovskė (Lietuvės Brastojė) sudarė separatinę taiką su Vokietija ir jos sąjungininkais.

Karas dviem frontais, Antantės jūrų blokada ir JAV įstojimas į karą priartino Vokietijos pralaimėjimą.

Pirmasis pasaulinis karas baigėsi 1918 m. lapkričio 11 d. Kompjėno paliaubomis ir Trilypės sąjungos pralaimėjimu.

Karo padariniai skaudžiausi buvo Europai. Vokietiją ir Rusiją sukrėtusios revoliucijos nuvertė monarchijas.

Pasikeitė Europos politinis žemėlapis. Subyrėjusių didžiųjų imperijų vietoje įsikūrė arba nepriklausomybę atgavo nemažai valstybių.

6.5 Bolševikai užgrobia valdžią Rusijoje

Nesėkminga šaliai Pirmojo pasaulinio karo eiga Rusijoje paskatino 1917 m. Vasario revoliuciją.

Per ją caras Nikolajus II buvo priverstas atsisakyti sosto, monarchija Rusijoje žlugo.

Sudaryta Laikinoji vyriausybė neišsprendė svarbiausių šalies problemų, Rusijoje viešpatavo suirutė.

Ja pasinaudojo komunizmo idėjų šalininko V. Lenino vadovaujami bolševikai, kurie po Spalio perversmo užgrobė valdžią Rusijoje.

1918 m. bolševikai išvaikė Rusijos gyventojų demokratiškai išrinktą Steigiamąjį susirinkimą. Šalyje įsitvirtino bolševikų diktatūra.

1918 m. su Vokietija sudaryta Brėst Litovsko taika leido bolševikams išsilaikyti valdžioje.

Įsigalėjus bolševikų diktatūrai, Rusijos gyventojai patyrė dar neregėtą prievartą ir skurdą.

6.6 Pasaulinis karas nepasikartos?

Pokario tvarkai nustatyti Pirmojo pasaulinio karo nugalėtojos susirinko į Paržiaus taikos konferenciją, vykusią 1919–1920 metais.

Svarbiausius nutarimus konferencijoje priėmė JAV prezidentas V. Vilsonas ir ministrai pirmininkai D. Loidas Džordžas (Didžioji Britanija) bei Ž. B. Klemanso (Prancūzija).

Vokietija buvo priversta pasirašyti Versalio taikos sutartį. Ji pripažinta vienintele karo kaltininke, neteko 13 % savo teritorijos ir visų kolonijų, o šalies karinė galia apribota.

Paržiaus taikos konferencijos dalyviai 1919 m. įkūrė Tautų Sąjungą, kuri turėjo užkirsti kelią karams ir garantuoti taiką bei saugumą pasaulyje.

Taikos konferencijos nutarimai kilusių valstybių prieštaravimų neišsprendė, todėl jie vertinami nevienareikšmiškai.

PRAEITIS DABARTYJE. KĄ PAVELDĖJOME?

- Skaudūs kolonializmo ir imperializmo padariniai atsispindi šių laikų pasaulio problemose, tokiose kaip nevienodas šalių išsivystymas, skurdas, ginkluoti konfliktai ir karai, pabėgėliai.
- Demokratinės Vakarų valstybės laikosi 1907 m. Hagos konvencijos dėl karo įstatymų ir papročių.
- 1925 m. Ženėvos protokolu uždrausta tarptautiniuose kariniuose konfliktuose naudoti cheminius ir biologinius ginklus.
- Rašytojų ir menininkų kūrinuose įamžinta siaubinga Pirmojo pasaulinio karo patirtis yra pamoka žmonijai vengti panašių konfliktų ateityje.
- Lietuvoje yra Pirmojo pasaulinio karo metais žuvusių Vokietijos ir Rusijos imperijos karių kapų.
- Tautų Sąjunga yra Jungtinių Tautų (dabartinės didžiausios pasaulyje tarptautinės organizacijos) pirmtakė.

Istorinio įvykio vertinimas

Istorikai tam tikrą praeities įvykį, jo priežastis ir padarinius gali vertinti skirtingai. Istorija yra toks mokslas, kur gali būti daug ir įvairių nuomonių. Svarbu, kad jos būtų pagrįstos faktais, o ne iš piršto laužtos. Istorijos įvykių prasmė ir reikšmė bėgant laikui vis kinta. Pavyzdžiui, pramonės perversmas, Europos valstybių vykdymas kolonializmas XIX a. istorikų buvo vertinami kitaip nei šių laikų mokslininkų. Kiekvienas istorijos vertinimas nėra baigtinis. Vykdomi nauji moksliniai praeities tyrimai, kurių išvados verčia iš naujo įvertinti žinomus faktus. Istorinių įvykių vertinimų įvairovė yra naudinga, nes skirtingi požiūriai leidžia lyginti, pateikti platesnį ir tikslesnį įvykio apibendrinimą. Mokantis istorijos, taip pat tenka susidurti su istoriniais įvykiais, kuriuos gana sudėtinga suprasti. Pritrūksta istorinių žinių ir gebėjimų praeičiai tinkamai nagrinėti bei vertinti. Dažniausiai daroma klaida – istoriniai įvykiai vertinami remiantis tik viena nuomone. Netikrinama, ką šiuo klausimu byloja kiti istorijos šaltiniai ir istorikų tyrimai. Tuomet daromos klaidingos išvados arba vertinimai. Norint išvengti panašių klaidų, patartina laikytis tam tikrų taisyklių.

Naudingi patarimai

- Skirtingi istorijos vertinimai atsispindi ne tik istorijos knygose ir rašytiniuose šaltiniuose, bet ir karikatūrose, kino filmuose, nuotraukose, plakatuose, dainose ir kt.
- Geriausia nagrinėti ir lyginti akivaizdžiai skirtingus to paties įvykio vertinimus.
- Pasirink nagrinėti vertinimus tų įvykių, apie kuriuos jau mokeisi ir turi žinių.
- Paprašyk mokytojo pateikti arba savarankiškai susirask pavyzdžių, kaip istorijos vertinimai gali būti nepagrįsti faktais, sąmoningai iškraipyti ir suklastoti.

1 2 3 Darbo veiksmas

1. Susipažink su vertinamu istoriniu įvykiu ir surink kuo daugiau papildomos informacijos apie jį.
 - a) Koks įvykis vertinamas?
 - b) Koks jo laikotarpis?
 - c) Išsiaiškink informacijos kilmę. Tai pirminis ar antrinis istorijos šaltinis?
2. Rask bent du skirtingus istorinio įvykio vertinimus.
3. Nustatyk, ar jie pagrįsti istorijos šaltiniais, faktais, mokslinių tyrimų medžiaga.
4. Pagalvok, kodėl galėjo atsirasti skirtingų įvykio vertinimų.

5. Kokių tikslų, tavo manymu, galėjo siekti skirtingų vertinimų autoriai?
6. Palygink, kuris vertinimas yra patikimesnis, t. y. nešališkas, išsamus ir paremtas gausiais faktiniais įrodymais.

Kas sukėlė Pirmąjį pasaulinį karą?

A Istorikas Ričardas Dž. Evansas:
„Serbija turi prisimti didžiausią atsakomybę už Pirmojo pasaulinio karo protrūkį. Serbų nacionalizmas ir ekspansionizmas buvo stipriai žlugdančios jėgos, o serbų parama „Juodosios rankos“ teroristams buvo nepaprastai neatsakinga. Austrija-Vengrija priiima šiek tiek mažiau atsakomybės už paniką ir perdėtą reakciją į Habsburgų sosto įpėdinio nužudymą.“

B Istorikas Džonas Rolas:
„Pirmasis pasaulinis karas neprasidėjo atsitiktinai ar dėl nevykusios diplomatijos. Jis kilo dėl kaizerinės Vokietijos ir Austrijos-Vengrijos vyriausybių sąmokslu sukelti karą, tikintis, kad Didžioji Britanija pasiliks nuošalyje.“

C Istorikas Deividas Stivenonas:
„Didžiausia atsakomybės dalis tenka Vokietijos vyriausybei. Vokietija sukėlė Balkanų karą ragindama Austriją-Vengriją įsiveržti į Serbiją ir gerai suprasedama, kad toks konfliktas gali paastrėti. Mažai tikėtina, kad Austrija-Vengrija būtų pasielgusi taip drastiškai be Vokietijos paramos. Vokietija taip pat pradėjo platesnius Europos karo veiksmus, siųsdama ultimatumus Rusijai ir Prancūzijai bei paskelbdama karą, kai tie ultimatumai buvo atmesti.“

Pagal: <https://www.bbc.com/news/magazine-26048324>

D Istorikas Chesusas Hernandesas:
„Prancūzija griežė dantį ant vokiečių dar nuo 1871 m., kai pastarieji prie savo valdų prijungė Elzasą bei dalį Lotaringijos. Per keturis dešimtmečius prancūzų keršto troškimas ne menko, o tik stiprėjo, buvo kurstomas net mokyklose. Vėliau už kitas šalis – tik 1870 m. – suvienijusi savo žemes Vokietijos imperija vėlavo į kolonijų dalybas. Nors vokiečiai galėjo didžiuotis ekonominiu ir industriniu potencialu, bet jautėsi tarytum įkalinti Europos žemyne ir neturėjo vilties užimti pasaulyje tos vietos, kuri, jų manymu, jiems pelnytai priklausė. Nikolajaus II valdoma Rusija gviėšėsi Balkanų. Austrijos-Vengrijos imperija demonstravo, jog remia Bulgariją, ir neramiai sekė rusų skverbimąsi į regioną. Habsburgams teko valdyti didžiulę, margą tautų mozaiką (čekus, slovakus, kroatų, slovėnus ir kitas tautas), kurios dažnai maištaudavo. Slavų užkariautoja Rusija saugojo Serbiją nuo Vienos spaudimo, toji vis kėsinosi į Belgradą, teigdama, kad Serbija yra pagrindinis kivrčius imperijoje kurstančių judėjimų lopšys.“

J. Hernandez, *Pirmasis pasaulinis karas*, Vilnius: Obuolys, 2011, p. 31–33.

1. 1915 m. propagandinis atvirukas, vaizduojantis Vokietijos imperatorių Vilhelmą II: „Prieš Dievą ir istoriją mano sąžinė švari. Aš nenorėjau karo.“

1. Knygose arba internete rask skirtingų to paties istorinio įvykio vertinimų.
2. Paaškind, kodėl istorijos moksle galimi skirtingi įvykių vertinimai.
3. Remkis darbo veiksmas ir išnagrinėk pasirinktą (-us) istorinio įvykio vertinimą (-us).
4. Išnagrinėk A–E.
 - a) Kokia bendra tema sieja šiuos šaltinius?
 - b) Palygink vadovėlyje minimas įvykio priežastis ir A–D atsispindinčius vertinimus. Kurie iš jų labiausiai sutampa su vadovėlio?
 - c) Kuriam iš vertinimų pritartum tu? Pateik argumentų.
5. Pasirinkite tam tikrą istorinį įvykį ir raskite skirtingų jo vertinimų istorikų darbuose. Palyginkite, kuo šie vertinimai skiriasi.
6. Padiskutuokite, kaip galima atskirti, kuris istorijos vertinimas yra patikimas, o kuris ne.

Svarbiausios sąvokos

1 Savais žodžiais apibūdink šias sąvokas.

Frontas	Kolonija	Reparacija	Tautų Sąjunga
Demilitarizuotoji zona	Kolonializmas	Pozicinis karas	Tautų apsisprendimo teisė
Europocentrizmas	Imperializmas	Militarizmas	Separatinė taika
Bolševikai	Manevrinis karas	Revanšizmas	Antantė

2 Kiekvienai sąvokai priskirk tinkamą istorinį įvykį, reiškinį arba asmenybę.

Istorinės asmenybės

3 Atpažink šias istorines asmenybes.

4 Nurodyk jų nuopelnus.

Orientuojasi istoriniame laike

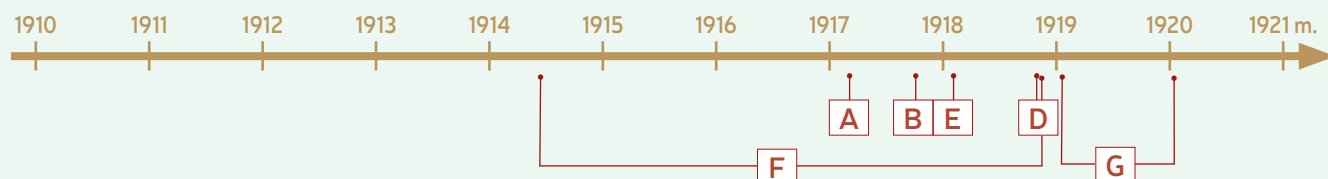
5 Kuri raidė laiko juostoje atitinka?

- Paryžiaus taikos konferencija.
- Bolševikų perversmas Rusijoje.
- Pirmasis pasaulinis karas.
- Paskelbiama V. Vilsono 14 punktų programa.
- Kompjeno paliaubos.
- Vasario revoliucija Rusijoje.

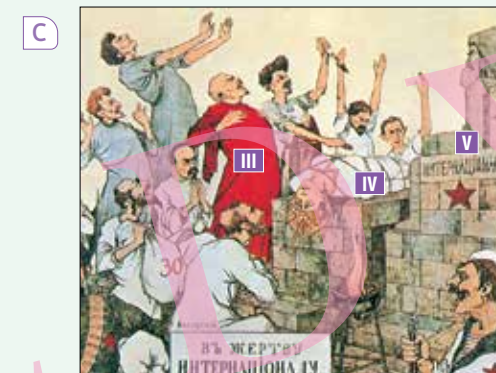
Vertinu

6 Paryžiaus taikos konferencija.

- Įvertink Paryžiaus taikos konferencijos sprendimus iš skirtingų šalių pozicijos:
JAV;
Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos;
Vokietijos.
- Paaiškink, kodėl skirtingų valstybių požiūriai į konferencijos sprendimus nesutampa.

„Europos pusiausvyra“. 1914 m. karikatūra.

„Bolševikai Internacionalui aukoja Rusiją“. 1918 m. karikatūra.

Veikiu ir kuriu

8 Remkis skyriaus temų medžiaga ir sukurk rašinį „Ką imperializmas ir kolonializmas XIX–XX a. pr. atnešė Afrikos ir Azijos tautoms: išsivysčiusių šalių pažangą ar pavergimą?“.

9 Naudokis internetu, biblioteka ir surink ne mažiau kaip tris rašytinius arba nerašytinius istorijos šaltinius, skirtus Pirmajam pasauliniam karui, Paryžiaus taikos konferencijai. Juos išnagrinėk ir paaiškink, kaip jie susiję su šiais įvykiais.

Pasitikrink

Dabar tu gali...

	Taip	Iš dalies	Ne	
... įvertinti imperializmo epochą ir kolonializmą.	●	●	●	42–49 p.
... išskirti Pirmojo pasaulinio karo priežastis ir padarinius.	●	●	●	50, 57 p.
... apibūdinti Pirmojo pasaulinio karo eigą Vakarų ir Rytų frontuose.	●	●	●	51–56 p.
... paaiškinti 1917 m. Vasario revoliucijos ir bolševikų perversmo Rusijoje priežastis.	●	●	●	58–60 p.
... nurodyti Paryžiaus taikos konferencijos sušaukimo priežastis ir svarbiausius sprendimus.	●	●	●	62–65 p.
... išvardyti Europos valstybių politinio žemėlapiu pokyčius po Pirmojo pasaulinio karo.	●	●	●	65 p.

Iš istoriko Marko Galeočio knygos

Karlas Marksas rašė, jog karas „šaliai skiria išbandymą. Kaip dėl sąlyčio su oru mumijos iš karto suyra, taip karas paskelbia galutinį nuosprendį atgyvenusioms visuomenės santvarkoms.“ Bent jau dėl šito jis neklydo, o grėsmingai artėjantis Pirmojo pasaulinio karo kataklizmas galiausiai turėjo nutraukti šio zombių režimo gyvavimą. Galių pusiausvyra Europoje 1914 m. žlugo: Austrijos-Vengrijos, Rusijos ir Osmanų imperijos išgyveno nuosmukį, kylanti Vokietija ieškojo savo vietos po saule, o Britanijos ir Prancūzijos bei kitų šalių nesutarimai dėl kolonijų aštrėjo.

M. Galeotti, *Trumpa Rusijos istorija. Nuo pagonybės iki Putino*, Vilnius: Briedis, 2022, p. 139.

Taikau žinias ir gebėjimus

7 Išnagrinėk istorijos šaltinius.

- Kuriam tipui priskirtum A–C šaltinius: pirminiams ar antriniam? Atsakymą pagrįsk.
- Ką simbolizuoja A ir C šaltinių I–V figūros?
- Ką norėjo pasakyti A ir C karikatūrų autoriai?
- Pateik savo nuomonę, ar A ir C autoriai buvo teisūs, šitaip vaizduodami Europos ir Rusijos padėtį.
- Įrodyk, kad B teiginys „karas paskelbia galutinį nuosprendį atgyvenusioms visuomenės santvarkoms“ Pirmojo pasaulinio karo metu pasitvirtino.